

TEISMO POSĖDŽIO DALYVIŲ TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ IR PAREIGŪNŲ ELGESIO VERTINIMAI: 2012 IR 2015 METŲ TYRIMŲ DUOMENYS

Gintautas Valickas

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Bendrosios psichologijos katedros vedėjas profesorius
socialinių mokslų daktaras (HP)
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 266 76 05
El. paštas: <gintautas.valickas@fsf.vu.lt>

Kristina Vanagaitė

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Bendrosios psichologijos katedros docentė
socialinių mokslų daktarė
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 266 76 05
El. paštas: <kristina.vanagaite@fsf.vu.lt>

Straipsnyje analizuojama, kaip įvairių Lietuvos teismų posėdžių dalyviai vertina teisėsaugos institucijas, savo įsipareigojimą paklusti įstatymams ir pareigūnams, pareigūnų elgesį, teismo patalpas ir darbuotojus (ne teisėjus), taip pat siūlomus teismų sistemos pokyčius. Palyginus 2012 ir 2015 metų duomenis, daugeliu atvejų nustatyti teigiami tiriamųjų vertinimų pokyčiai.

The article analyses how the participants of the hearings of various Lithuanian courts assess law enforcement institutions, their own commitment to obey the law and law enforcement officers, the behaviour of relevant officers, court premises and the staff (excluding judges), as well as proposed modifications in the judicial system. Comparison of the data of 2012 and 2015 year studies in many cases revealed positive changes of participants' evaluations.

Įvadas

Teismų darbo vertinimas gali būti susijęs su daugeliu justicijos sistemai svarbių žmonių elgesio aspektų: paklusnumu įstatymams ir teismų priimamiems sprendimams, bendradarbiavimu su teismais, suvoktu teismų legitimumu, pasitenkinimu byloje priimtu sprendimu ir pan.¹ Todėl pasta-

¹ BENESH, S. C. Understanding public confidence in American courts. *The Journal of Politics*, 2006, Vol. 68, p. 697–707; GREENE, C., *et al.* Punishing processes in youth court: Procedural justice, court atmosphere and youths' views of the legitimacy of the justice system. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 2010, Vol. 52, p. 527–544; JACKSON, J., *et al.* Why do people comply with the law? *British Journal of Criminology*, 2012, Vol. 52 (6), p. 1051–1071; MURPHY, K.; TYLER, T. R.; CURTIS, A. Nurturing regulatory compliance: Is procedural justice effective when people question the legitimacy of the law? *Regulation and Governance*, 2009, Vol. 3, p. 1–26; SPROTT, J. B.; GREENE, C. Trust and confidence in the courts: Does the quality of treatment young offenders receive affect their views of the courts? *Crime & Delinquency*, 2010, Vol. 56 (2), p. 269–289; TYLER, T. R. Procedural justice and the courts. *Court Review*, 2007–2008, Vol. 44 (1–2), p. 26–31; TYLER, T. R. Does the American public accept the rule of law? The findings

ruoju metu teismų darbo vertinimams nemažai dėmesio skiria tiek užsienio², tiek ir mūsų šalies tyrėjai³.

Ankstesnio, 2012 metų mūsų tyrimo rezultatai parodė, kad trys ketvirtadaliai – 75,3 proc. – tiriamųjų, dalyvavusių įvairių teismų posėdžiuose, daugmaž pasitiki mūsų šalies teismais⁴. Šie ir kiti rezultatai (pvz., kad teismo posėdžiuose dalyvavę žmonės vertina teisėjų elgesį kaip daugmaž teisingą) sukėlė nemažą teisėjų, kitų teisininkų ir visuomenės narių susidomėjimą, nes atspindėjo teigiamus žmonių vertinimus ir kartu prieštaravo kai kurių viešųjų apklausų duomenims (pvz., „Vilmorus“ apklausos⁵ rodo, kad 2012 m. teismais vidutiniškai pasitikėjo 16,33 proc., o nepasitikėjo – 44,79 proc. šalies gyventojų). Tokius skirtingus žmonių pasitikėjimo teismais rezultatus galėjo lemti tai, kad dauguma viešųjų apklausų dalyvių nebuvo tiesiogiai susidūrę su teismais, taikytų tyrimo metodikų skirtumai ir kiti veiksniai⁶. Kitų autorių gauti pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis duomenys taip pat labai skiriasi nuo viešųjų apklausų rezultatų. Pavyzdžiui, A. Dobrynino ir bendraautorių duomenimis, 2011 metais teismais pasitikėjo 37 proc. gyventojų (2011 m. liepa), VRM apklausos duomenimis, – 25 proc. (2011 m. spalio-lapkritis), „Baltijos tyrimų“ duomenimis, – 21 proc. (2011 m. liepa), o „Vilmorus“ duomenimis, – tik 15 proc. (2011 m. liepa) šalies gyventojų⁷. Kita vertus, reikia pridurti, kad kai kurių tyrimų duomenys rodo, jog pastaruoju metu vis daugiau žmonių teismų darbą vertina teigiamai (pvz., 2012 m. jų buvo 27 proc., 2013 – 45 proc., o 2014 m. – 47 proc.)⁸.

Siekiant patikrinti, ar teigiami teismo posėdžių dalyvių vertinimai nebuvo atsitiktiniai, buvo iškeltas toks tyrimo *tikslas* – pakartoti tyrimą, taikant tą patį „Žmonių požiūrio į įstatymus, teisėsaugos institucijas ir pareigūnus“ klausimyną (kaip ir anksčiau, tiriamaisiais pasirinkti teismo posėdžių dalyviai,

of psychological research on deference to authority. *DePaul Law Review*, 2007, Vol. 56, p. 661–694; TYLER, T. R. *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University press, 2006; TYLER, T. R.; HUO, Y. J. *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts*. New York: Russell Sage Foundation, 2002; TYLER, T. R.; JACKSON, J. Popular legitimacy and the exercise of legal authority motivating compliance cooperation and engagement. *Psychology, Public Policy, and Law*, 2014, Vol. 20 (1), p. 78–95; VALICKAS, G., et al. *Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas teisėsaugos pareigūnais bei institucijomis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013; WALES, H. W.; HIDAY, V. A.; RAY, B. Procedural justice and mental health court judge's role in reducing recidivism. *International Journal of Law and Psychiatry*, 2010, Vol. 33 (4), p. 265–271.

² BENESH, S. C. Understanding public confidence <...>; GERBER, T. P.; MENDELSON, S. E. Public experiences of police violence and corruption in contemporary Russia: A case of predatory policing? *Law & Society Review*, 2008, Vol. 42, p. 1–43; GREENE, C., et al. Punishing processes in youth court <...>; LONGAZEL, J. G.; PARKER, L. S.; SUN, I. Y. Experiencing court, experiencing race: Perceived procedural injustice among court users. *Race and Justice*, 2011, Vol. 1 (2), p. 202–227; ROBERTS, J. V. Public confidence in criminal justice in Canada: A comparative and contextual analysis. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 2007, Vol. 49, p. 153–184; SHAW, G. M.; BRANNAN, K. E. The polls – trends confidence in law enforcement. *Public Opinion Quarterly*, 2009, Vol. 73, p. 199–220; SUN, I. Y.; WU, Y. Citizens' perceptions of the courts: The impact of race, gender, and recent experience. *Journal of Criminal Justice*, 2006, Vol. 34, p. 457–467; TYLER, T. R. Public trust and confidence in legal authorities: What do majority and minority group members want from the law and legal institutions? *Behavioral Sciences and the Law*, 2001, Vol. 19, p. 215–235; VAN DE WALLE, S. Confidence in the criminal justice system: Does experience count? *British Journal of Criminology*, 2009, Vol. 49 (3), p. 384–398.

³ DOBRYNINAS, A., et al. *Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012; JUSTICKIS, V.; VALICKAS, G. *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006; VALICKAS, G., et al. *Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas <...>*; VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų, teisėsaugos institucijų ir pareigūnų elgesio vertinimai. *Teisė*, 2013, t. 88, p. 53–72; VILEIKIENĖ, E. Lietuvos gyventojų nuomonė apie teisėsaugą ir teismus, 2015 [interaktyvus. Žiūrėta 2017 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Gyventoju_nuomone_20150305.pdf>.

⁴ VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

⁵ „Lietuvos ryto“ 2012 metų publikacijos.

⁶ VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

⁷ Žr.: DOBRYNINAS, A., et al. *Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai <...>*.

⁸ VILEIKIENĖ, E. Lietuvos gyventojų nuomonė apie teisėsaugą <...>.

nes jie savo nuomonę gali pagrįsti realia susidūrimo su teismais patirtimi), taip pat palyginti gautus duomenis su 2012 metų tyrimo rezultatais.

1. Tiriamieji

Tiriamųjų apklausos vyko 2015 metais įvairiuose Lietuvos teismuose: bendrosios kompetencijos Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių miesto apylinkės, Panevėžio, Kauno ir Šiaulių apygardos, taip pat Klaipėdos ir Vilniaus apygardos administraciniame. Tiriamuosius padėjo apklausti Nacionalinė teismų administracija (klausimynus teismo posėdžių dalyviams pateikdavo ir juos surinkdavo teismų sekretorės, kurioms mokymų metu tyrėjai pristatė tyrimo sumanymą ir tiriamųjų apklausos ypatumus). Iš viso buvo apklausti 289 tiriamieji (2012 m. atliktame tyrime dalyvavo 397 tiriamieji⁹). Tiriamųjų amžius svyravo nuo 18 iki 80 metų (vidurkis 40,58 m.). Atliekant duomenų analizę, visi tiriamieji suskirstyti į tris amžiaus grupes: a) 18–25 metų; b) 26–49 metų; c) 50–80 metų. Kaip ir ankstesnio tyrimo metu, didžiausią tiriamųjų dalį sudarė 26–49 metų asmenys (60,4 proc.), mažesnę – 50–80 metų asmenys (25,7 proc.) ir mažiausią – 18–25 metų asmenys (13,9 proc.; 21 tiriamasis nenurodė savo amžiaus). Net 68,5 proc. išsilavinimą nurodžiusių (35 asmenys savo išsilavinimo nenurodė) tiriamųjų pažymėjo, kad jie turi aukštąjį išsilavinimą (nebaigtą aukštąjį ir aukštesnįjį / profesinį išsilavinimą turėjo 16,1 proc., vidurinį – 15,4 proc. tiriamųjų). Be to, 31 proc. tyrime dalyvavusių tiriamųjų studijavo (-uoja) teisę, 20,4 proc. tiriamųjų buvo išklause tam tikras teises disciplinas, tačiau didžiausia tyrime dalyvavusių tiriamųjų dalis (48,6 proc.) neišklausė jokių teisinių disciplinų. Lyginant 2012 ir 2015 metų tiriamųjų amžių ($U = 48869,50$, $p = 0,562$; taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus¹⁰), išsilavinimą ($\chi^2 = 0,633$, $p = 0,729$) bei teisinių disciplinų išklausimą ($\chi^2 = 4,973$, $p = 0,083$; abiem atvejais taikytas Chi kvadrato kriterijus¹¹) statistškai reikšmingų skirtumų nenustatyta.

44,2 proc. apklaustųjų nurodė dalyvavę nagrinėjant civilinę bylą, 33,2 proc. – baudžiamąją ir 22,6 proc. tiriamųjų – administracinę bylą. Jų vaidmuo nagrinėjant bylą buvo įvairus – didžiausia dalis tiriamųjų buvo stebėtojai (23,2 proc.), ieškovai (21,4 proc.), liudytojai (21,4 proc.) arba atsakovai (15,2 proc.).

2. Įvertinimo būdai

Siekiant įvertinti tiriamųjų požiūrį į įstatymus, teisėsaugos institucijas ir pareigūnus buvo panaudotas tyrimo autorių sukurtas „Žmonių požiūrio į įstatymus, teisėsaugos institucijas ir pareigūnus“ klausimynas¹². Pirmoji klausimyno dalis sudaryta iš 44 teiginių (juos vertinant buvo taikoma 7-ių balų skalė, kur „1“ reiškė „visiškai nesutinku“, o „7“ – „visiškai sutinku“), suskirstytą į penkias skales: „Teisėjų elgesio vertinimo“, „Policijos pareigūnų elgesio vertinimo“, „Neigiamo požiūrio“, „Įsipareigojimo paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams“ ir „Pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis“ (visų šių klausimyno skalių vidinis patikimumas yra didelis: 2015 m. Kronbacho α reikšmės svyravo nuo 0,745 iki 0,965). Antroji klausimyno dalis, skirta teismo patalpoms, teismo darbuotojams (ne teisėjams) ir konkretaus teisėjo (kurio vadovaujama posėdyje dalyvavo tiriamasis) elgesio ypatumams įvertinti. Šią klausimyno dalį sudaro 17 teiginių (jie taip pat buvo vertinami taikant minėtą 7-ių balų skalę), kurie buvo suskirstyti į tris skales: „Konkretaus teisėjo elgesio vertinimo“, „Teismo patalpų

⁹ VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

¹⁰ Plačiau apie Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijų žiūrėti: ČEKANAČIUS, V.; MURAUŠKAS, G. *Statistika ir jos taikymai*. II dalis. Vilnius: TEV, 2002, p. 20–25.

¹¹ Plačiau apie χ^2 kriterijų žiūrėti: ČEKANAČIUS, V.; MURAUŠKAS, G. *Statistika ir jos taikymai*. I dalis. Vilnius: TEV, 2001, p. 199–210.

¹² VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

vertinimo“ ir „Teismo darbuotojų vertinimo“ (visų šių klausimyno skalių vidinis patikimumas yra didelis: 2015 m. Kronbacho α reikšmės svyravo nuo 0,865 iki 0,931). Reikia pridurti, kad 2012 metais taip pat buvo nustatytas didelis visų klausimyno (pirmos ir antros dalies) skalių vidinis patikimumas¹³.

Kitos taikytos įvertinimo metodikos dalys buvo skirtos demografiniams duomenims, tiriamųjų sukauptai patirčiai (sąveikaujant su teisėsaugos institucijomis ir pareigūnais), jų nuomonei apie visuomeninių teisėjų dalyvavimą nagrinėjant bylą ir pan. (iš viso klausimyną sudarė 82 teiginiai arba klausimai) išsiaiškinti.

3. Tyrimo rezultatai

3.1. Tiriamųjų elgesio apibūdinimas naudojant įvairias klausimyno skales

Analizuojant gautus rezultatus visų pirma apskaičiuoti „Žmonių požiūrio į įstatymus, teisėsaugos institucijas ir pareigūnus“ klausimyno skalių vertinimo vidurkiai (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. „Žmonių požiūrio į įstatymus, teisėsaugos institucijas ir pareigūnus“ klausimyno skalių vertinimo vidurkiai: 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatai

Skalė	2012 m.		2015 m.		Mano ir Vitnio U	p reikšmė*
	Vertinimo vidurkis	Standartinis nuokrypis	Vertinimo vidurkis	Standartinis nuokrypis		
Įsipareigojimo paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams	5,18	1,456	5,52	1,281	49575,50	0,004
Pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis	6,18	0,907	6,27	0,860	52855,0	0,087
Policijos pareigūnų elgesio vertinimo	4,29	1,256	4,78	1,171	42465,0	0,001
Teisėjų elgesio vertinimo	5,23	1,281	5,61	1,147	46252,0	0,001
Neigiamo požiūrio	3,96	1,405	3,60	1,361	48709,50	0,002

* Nurodytos p reikšmės, gautos palyginus 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatus (taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus)

2015 metų rezultatai, palyginti su 2012 metų, rodo, kad tiriamieji yra daug labiau įsipareigoję laikyti įstatymų ir paklusti teisėsaugos pareigūnams (skalės vertinimo vidurkiai atitinkamai 5,52 ir 5,18, $p < 0,01$). Reikia pažymėti, kad nors 2015 metais, palyginti su 2012 metais, apklausti teismo posėdžio dalyviai daug palankiau ($p < 0,001$) vertino policijos pareigūnų elgesį, tačiau jų elgesys buvo vertinamas tik kaip iš dalies teisingas (pvz., tiriamieji manė, kad šie pareigūnai ne visada elgiasi sąžiningai ir pagarbiai arba kartais nesilaiko įstatymuose numatytų taisyklių). Kartu reikia pažymėti, kad 2015 metų tyrimo dalyviai, palyginti su 2012 metų, ne tik palankiau ($p < 0,001$) vertino teisėjų elgesį, tačiau kaip ir ankstesnio tyrimo metu teisėjų elgesį, palyginti su policijos pareigūnų, vertino kaip teisingesnį (šis skirtumas taip pat statistiškai reikšmingas, $U = 23429,50$ $p < 0,001$, taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus). Kitaip tariant, tiriamieji mano, kad teisėjai, palyginti su policijos pareigūnais, savo darbe labiau laikosi įstatymų nustatytų taisyklių, su žmonėmis elgiasi mandagiau ir pagarbiau, labiau stengiasi priimti teisingus sprendimus ir pan. „Neigiamo požiūrio“ skalės vertinimo įverčiai 2015 metais, palyginti su 2012 metų, reikšmingai sumažėjo (vidurkiai atitinkamai yra 3,60 ir 3,96, $p < 0,01$), o tai reiškia, kad tiriamųjų požiūris į įstatymus ir teisėsaugos pareigūnus per pastaruosius metus keitėsi

¹³ VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

teigiama ir yra labiau teigiamas nei neigiamas. Be to, 2015 metais, palyginti su 2012 metais, siek tiek padidėjo tiriamųjų pasitikėjimas teisės saugos institucijomis (skalės vertinimo vidurkiai atitinkamai 6,27 ir 6,18), tačiau šis skirtumas statistiškai nereikšmingas.

2015 metų tyrimo rezultatai taip pat atskleidė reikšmingą policijos pareigūnų ir teisėjų elgesio vertinimo ryšį ($r = 0,594$, $p < 0,001$, skaičiuotas Spirmeno koreliacijos koeficientas¹⁴). Tai rodo, kad tiriamieji, policijos pareigūnų elgesį vertinantys kaip teisingą / neteisingą, yra linkę panašiai vertinti ir teisėjų elgesį. Panaši policijos pareigūnų ir teisėjų elgesio vertinimo sąsaja buvo nustatyta ir 2012 metais¹⁵. Atsižvelgiant į tai galima pasakyti, kad ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas anksčiau tiriamausių susidūrimo su teisės saugos pareigūnais patirčiai (ypač susidūrimo su policijos pareigūnais), nes ji gali lemti vėlesnius žmonių ir teisės saugos pareigūnų santykius bei pasitikėjimą teisės saugos institucijomis.

3.2. Skirtingo amžiaus tiriamųjų klausimyno skalių vertinimas

Išanalizavus skirtingo amžiaus grupių tiriamųjų klausimyno skalių vertinimus, 2015 metais statistiškai reikšmingų skirtumų nustatyta lyginant „Teisėjų elgesio vertinimo“ ($H = 10,958$, $p < 0,01$) ir „Neigiamo požiūrio“ skalių įverčių vidurkius ($H = 17,968$, $p < 0,001$; abiem atvejais taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus¹⁶). Gauti rezultatai rodo, kad 18–25 metų amžiaus tiriamieji, palyginti su 26–49 ir 50–80 metų asmenimis, teisėjų elgesį vertina palankiausiai (skalės vertinimo vidurkiai atitinkamai 6,14, 5,55 ir 5,48), o jų požiūris į įstatymus ir teisės saugos pareigūnus yra santykinai labiausiai teigiamas („Neigiamo požiūrio“ skalės vertinimo vidurkiai atitinkamai 3,05, 3,46 ir 4,14). Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad 18–25 metų asmenys, palyginti su kitų amžiaus grupių tiriamaisiais, labiau įsipareigoja paklusti įstatymams ir teisės saugos pareigūnams, labiau pasitiki teisės saugos institucijomis bei palankiau vertina policijos pareigūnų elgesį (tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi).

2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatų palyginimas leidžia kalbėti apie tokias tendencijas. *Pirma*, vyriausio amžiaus asmenų (50–80 m.) požiūris į įstatymus ir teisės saugos pareigūnus yra santykinai neigiamiausias, jie mažiausiai iš visų tiriamųjų grupių įsipareigoja paklusti įstatymams ir teisės saugos pareigūnams, taip pat mano, kad teisėjų elgesys mažiausiai atitinka procedūrinio teisingumo reikalavimus (nors 2015 m., palyginti su 2012, vyriausio amžiaus asmenų požiūris ir vertinimai yra labiau teigiami, tačiau, palyginti su kitų grupių tiriamaisiais, jie išliko mažiau palankūs teisės saugos institucijoms ir pareigūnams). *Antra*, 2012 metų tyrimas atskleidė, kad 18–25 metų asmenys, palyginti su kitų amžiaus grupių tiriamaisiais, policijos pareigūnų elgesį vertino kaip mažiau teisingą, mažiausiai pasitikėjo teisės saugos institucijomis, o jų požiūris į įstatymus ir teisės saugos pareigūnus buvo neigiamiausias¹⁷. 2015 metų tyrimo duomenys rodo priešingas tendencijas: lyginant 2012 ir 2015 metų rezultatus nustatyti statistiškai reikšmingi „Pasitikėjimo teisės saugos institucijomis“ ($U = 505,000$, $p < 0,01$), „Policijos pareigūnų elgesio vertinimo“ ($U = 525,000$, $p < 0,01$), „Teisėjų elgesio vertinimo“ ($U = 529,000$, $p < 0,01$) ir „Neigiamo požiūrio“ skalių įverčių vidurkių pokyčiai ($U = 589,500$, $p < 0,01$; visais atvejais taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus). Jie rodo, kad 18–25 metų asmenų požiūris į teisės saugos institucijas ir pareigūnus bei jų elgesio vertinimas ne tik reikšmingai pagerėjo, bet ir pralenkė kitų amžiaus grupių asmenų atitinkamus vertinimus. Tokius rezultatų pokyčius galėjo lemti tai, kad 2012 metais studijavo teisę arba buvo baigę teisės studijas 30,4 proc. 18–25 metų

¹⁴ Plačiau apie Spirmeno koreliacijos koeficientą žiūrėti: ČEKANAČIČIUS, V.; MURAUŠKAS, G. *Statistika ir jos taikymai* <...>, 2002, p. 33–37.

¹⁵ VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

¹⁶ Plačiau apie Kruskalo ir Voliso kriterijų žiūrėti: ČEKANAČIČIUS, V.; MURAUŠKAS, G. *Statistika ir jos taikymai* <...>, 2002, p. 28–30.

¹⁷ VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

tiriamųjų, o 2015 metais tokių tiriamųjų buvo net 56,8 proc. (šis skirtumas statistiškai reikšmingas, $\chi^2 = 7,012$, $p < 0,05$). O kaip parodė tyrimo rezultatai, teisę studijavusių (-uojančių) tiriamųjų požiūris į teisėsaugos institucijas bei jų pareigūnų elgesio vertinimas yra palankiausias (žr. 3 lentelę).

3.3. Skirtingo išsilavinimo tiriamųjų klausimyno skalių vertinimas

Palyginus 2015 metų skirtingo išsilavinimo tiriamųjų klausimyno skalių vertinimus (žr. 2 lentelę), nustatyta, kad statistiškai reikšmingai skyrėsi „Įsipareigojimo paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams“ ($H = 17,088$, $p < 0,001$), taip pat „Neigiamo požiūrio“ skalės įverčių vidurkiai ($H = 13,174$, $p < 0,01$; abiem atvejais taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus). Gauti rezultatai rodo, kad aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys, palyginti su žemesnio išsilavinimo tiriamaisiais, daug labiau įsipareigoja paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams bei išreiškia palankiausią požiūrį į įstatymus ir teisėsaugos pareigūnus.

2 lentelė. Skirtingą išsilavinimą turinčių tiriamųjų klausimyno skalių vertinimas: 2012 ir 2015 m. tyrimų rezultatai

Skalė	Vidurinis		Nebaigtas aukštasis / aukštesnysis / profesinis		Aukštasis	
	2012 m. n = 58	2015 m. n = 39	2012 m. n = 52	2015 m. n = 41	2012 m. n = 265	2015 m. n = 174
Įsipareigojimo paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams	4,54	4,85	4,32	5,27	5,51	5,75
	U = 1013,0, p = 0,385*		U = 674,0, p = 0,002		U = 20675,50, p = 0,100	
Pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis	5,87	6,22	6,07	6,53	6,29	6,28
	U = 977,0, p = 0,251		U = 682,0, p = 0,004		U = 22482,0, p = 0,654	
Policijos pareigūnų elgesio vertinimo	4,17	4,62	4,2	4,66	4,36	4,83
	U = 848,0, p = 0,057		U = 805,50, p = 0,136		U = 17298,50, p = 0,001	
Teisėjų elgesio vertinimo	4,95	5,69	4,99	5,41	5,35	5,67
	U = 730,0, p = 0,003		U = 827,50, p = 0,094		U = 19396,50, p = 0,01	
Neigiamo požiūrio	4,44	4,00	4,34	4,03	3,78	3,33
	U = 896,0, p = 0,084		U = 905,0, p = 0,382		U = 18925,50, p = 0,001	

* Nurodytos p reikšmės, gautos palyginus 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatus (taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus)

2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatų palyginimas atskleidė, kad visų skirtingo išsilavinimo asmenų grupių įvyko teigiamų vertinimo pokyčių (kai kurie iš jų yra statistiškai reikšmingi, žr. 2 lentelę): tiek vidurinį, tiek nebaigtą aukštąjį / aukštesnįjį / profesinį arba aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys 2015 metais, palyginti su 2012 metais, buvo linkę labiau įsipareigoti paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams, labiau pasitikėjo teisėsaugos institucijomis, palankiau vertino tiek policijos pareigūnų, tiek teisėjų elgesį, taip pat išreiškė palankesnę požiūrį į teisėsaugos institucijas ir pareigūnus (t. y. manė, kad pareigūnai nėra korumpuoti, gina žmonių teises, interesus ir pan.).

3.4. Tiriamųjų teisinės žinios ir klausimyno skalių vertinimas

2015 metų rezultatai (žr. 3 lentelę) parodė, kad statistiškai reikšmingai skiriasi šių skalių vertinimai: „Įsipareigojimo paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams“ ($H = 31,762$, $p < 0,001$), „Teisėjų elgesio vertinimo“ ($H = 14,543$, $p < 0,01$) ir „Neigiamo požiūrio“ ($H = 37,579$, $p < 0,001$; visais atvejais taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus). Nustatyta, kad studijavusieji (-uojančios) teisę tiriamieji (palyginti

su tais, kurie išklausė tik tam tikras teisės disciplinas ar kurie neišklausė jokių teisinių disciplinų) daug labiau įsipareigoja paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams, mano, kad teisėjų elgesys daug labiau atitinka procedūrinio teisingumo reikalavimus, taip pat išreiškia gerokai palankesnę požiūrį į įstatymus ir teisėsaugos pareigūnus (panašūs rezultatai gauti ir 2012 m.). Be to, tyrimo rezultatai parodė, kad jokių teisės disciplinų neišklaususių tiriamųjų, palyginti su kitais asmenimis, požiūris į įstatymus ir teisėsaugos pareigūnus yra santykinai labiausiai neigiamas, jie mažiausiai įsipareigoja paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams, linkę mažiausiai pasitikėti teisėsaugos institucijomis, be to, jie santykinai nepalankiausiai vertina tiek policijos pareigūnų, tiek teisėjų elgesį.

3 lentelė. Tiriamųjų teisinės žinios ir klausimyno skalių vertinimas: 2012 ir 2015 m. tyrimų rezultatai

Skalė	Išklausė teisinės disciplinas		Neklausė teisinių disciplinų		Studijavo (-uoja) teisę	
	2012 m. n = 67	2015 m. n = 58	2012 m. n = 225	2015 m. n = 138	2012 m. n = 101	2015 m. n = 88
Įsipareigojimo paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams	5,28	5,50	4,78	5,12	6,0	6,14
	U = 1754,0, p = 0,435*		U = 13448,50, p = 0,032		U = 4131,0, p = 0,477	
Pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis	6,26	6,36	6,12	6,15	6,25	6,41
	U = 1872,0, p = 0,720		U = 15145,50, p = 0,780		U = 3485,50, p = 0,009	
Policijos pareigūnų elgesio vertinimo	4,17	4,94	4,21	4,59	4,5	4,95
	U = 1219,0, p = 0,001		U = 12175,50, p = 0,001		U = 3416,50, p = 0,011	
Teisėjų elgesio vertinimo	5,15	5,61	5,02	5,37	5,71	5,97
	U = 1564,0, p = 0,083		U = 12773,0, p = 0,010		U = 3688,50, p = 0,058	
Neigiamo požiūrio	4,01	3,56	4,19	4,05	3,41	2,90
	U = 1592,50, p = 0,112		U = 14613,0, p = 0,407		U = 3494,0, p = 0,016	

* Nurodytos p reikšmės, gautos palyginus 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatus (taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus)

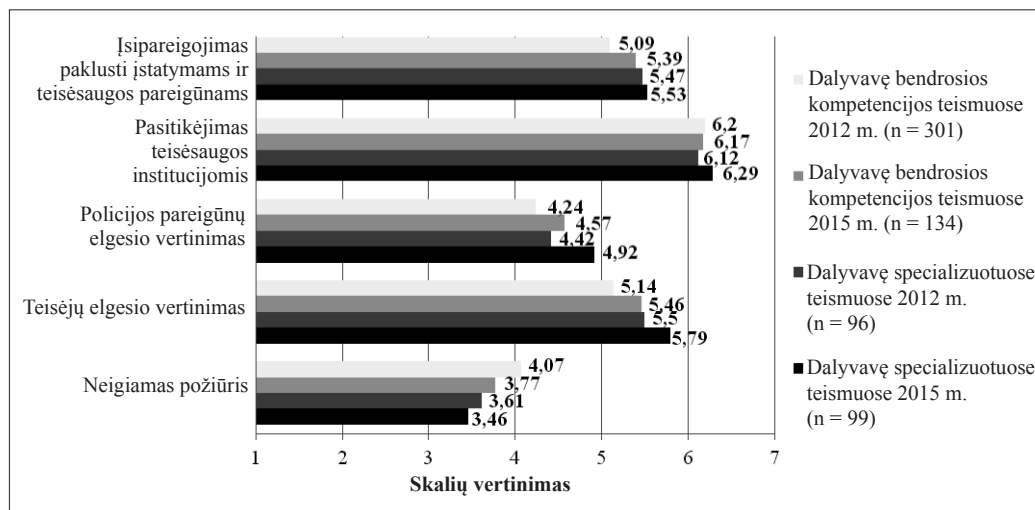
Palyginus 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatus nustatyta, kad skirtingų teisinių žinių turinčių tiriamųjų požiūris į įstatymus ir teisėsaugos institucijas, taip pat teisėsaugos pareigūnų elgesio vertinimas pagerėjo (kai kurie iš šių teigiamų pokyčių yra statistiškai reikšmingi, žr. 3 lentelę).

3.5. Teismo tipas, kuriame dalyvavo tiriamieji, ir klausimyno skalių vertinimas

Lyginant 2015 metų klausimyno skalių vertinimus, tiriamieji sujungti į dvi grupes (kaip ir 2012 m.): dalyvavusius bendrosios kompetencijos ir specializuotuose teismuose. Išanalizavus 2015 metų bendrosios kompetencijos ir specializuotuose teismuose dalyvavusių tiriamųjų rezultatus (žr. 1 pav.), statistiškai reikšmingas skirtumas nustatytas tik lyginant „Policijos pareigūnų elgesio vertinimo“ skalės įverčių vidurkius ($U = 5270,0, p < 0,05$; taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus). Gauti rezultatai atskleidė, kad asmenys, dalyvavę specializuotuose teismuose, palyginti su dalyvavusiais bendrosios kompetencijos teismuose, daug palankiau vertino policijos pareigūnų elgesį. Be to, specializuotuose, palyginti su bendrosios kompetencijos, teismuose dalyvavę asmenys taip pat labiau įsipareigoja paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams, labiau pasitiki teisėsaugos institucijomis, palankiau vertina teisėjų elgesį, taip pat išreiškia palankesnę požiūrį į įstatymus ir teisėsaugos pareigūnus (tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi). Panašūs buvo gauti ir 2012 metų tyrimo rezultatai. Tačiau 2012 metais buvo nustatyta reikšmingų ($p < 0,001$) specializuotuose ir bendrosios kompetencijos teismuose dalyvavusių tiriamųjų išsilavinimo skirtumų, galėjusių lemti tokius tyrimo rezultatus¹⁸.

¹⁸ VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

2015 metais specializuotuose ir bendrosios kompetencijos teismuose dalyvavusių tiriamųjų nei išsilavinimas ($\chi^2 = 4,759$, $p = 0,093$), nei jų teisinės žinios ($\chi^2 = 5,103$, $p = 0,078$) statistiškai reikšmingai nesiskyrė (nors šiek tiek didesnis procentas specializuotuose, palyginti su bendrosios kompetencijos, teismuose dalyvavusių asmenų turėjo aukštąjį išsilavinimą (atitinkamai 77,8 ir 64,8 proc.) bei studijavo arba buvo baigę teisės studijas (atitinkamai 34,4 ir 27,3 proc.)). Todėl galima manyti, kad specializuotuose, palyginti su bendrosios kompetencijos, teismuose dalyvavusių asmenų palankesniai požiūriui bei vertinimams gali turėti įtakos ir kiti veiksniai (tai galėtų būti tolesnių tyrimų objektu).



1 pav. Tiriamųjų dalyvavimas bendrosios kompetencijos / specializuotuose teismuose ir klausimyno skalių vertinimas: 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatai

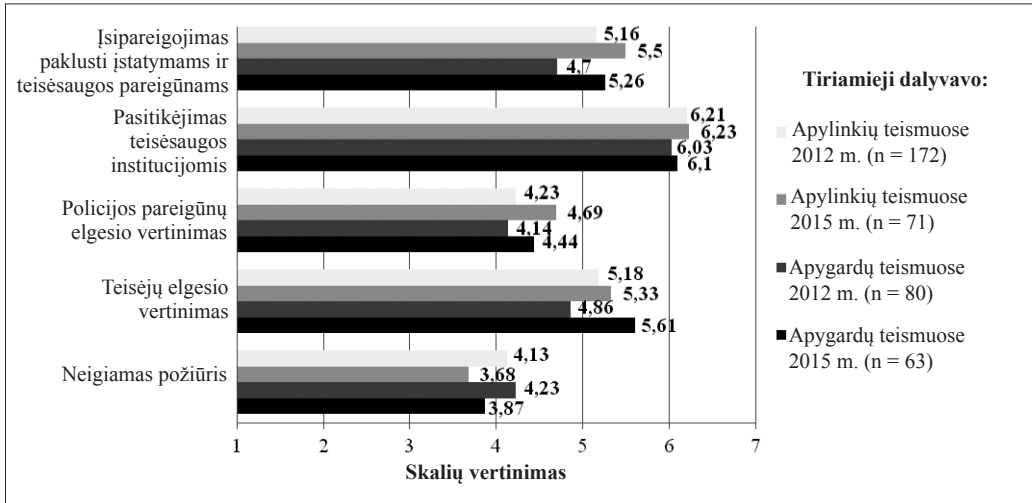
Palyginus 2012 ir 2015 metais bendrosios kompetencijos teismų posėdžiuose dalyvavusių tiriamųjų skalių įverčių vidurkius nustatyta, kad statiškai reikšmingai skiriasi „Policijos pareigūnų elgesio vertinimo“ ($U = 16436,0$, $p < 0,01$) ir „Teisėjų elgesio vertinimo“ ($U = 16858,0$, $p < 0,05$; abiem atvejais taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus) skalių įverčiai. Pasirodo, kad 2015 metais bendrosios kompetencijos teismuose dalyvavę asmenys, palyginti su dalyvavusiais 2012 metais, daug palankiau vertino tiek policijos pareigūnų, tiek teisėjų elgesį.

Analogiškų skirtumų buvo nustatyta palyginus 2012 ir 2015 metais specializuotų teismų posėdžiuose dalyvavusių tiriamųjų skalių įverčių vidurkius: reikšmingai skyrėsi „Policijos pareigūnų elgesio vertinimo“ ($U = 3520,50$, $p < 0,01$) ir „Teisėjų elgesio vertinimo“ ($U = 3868,0$, $p < 0,05$; abiem atvejais taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus) skalių įverčiai. Kaip ir ankstesnio tyrimo, 2015 metais specializuotuose teismuose dalyvavę tiriamieji, palyginti su dalyvavusiais 2012 metais, daug palankiau vertino tiek policijos pareigūnų, tiek teisėjų elgesį.

Tiriamieji, kurie 2015 metais dalyvavo bendrosios kompetencijos teismuose, dar suskirstyti į 2 grupes: dalyvavusių apylinkių ir apygardų teismuose (palyginti su 2012 m., nebuvo įtrauktas Lietuvos apeliacinis ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nes 2015 m. nebuvo tiriamųjų, dalyvavusių šios instancijos teismuose).

Gauti 2015 metų rezultatai (žr. 2 pav.) parodė, kad, lyginant apylinkių ir apygardų teismuose dalyvavusių tiriamųjų skalių įverčių vidurkius, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta (taikytas

Mano, Vitnio ir Wilkoksno kriterijus). Kaip ir 2012 metais, matoma tendencija, kad apylinkių, palyginti su apygardų, teismuose dalyvavę asmenys labiau įsipareigoja paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams, labiau pasitiki teisėsaugos institucijomis, palankiau vertina policijos pareigūnų elgesį, taip pat išreiškia palankesnę požiūrį į įstatymus ir teisėsaugos pareigūnus. Tačiau, skirtingai nuo 2012 metų rezultatų, 2015 metais apygardų, palyginti su apylinkių, teismuose dalyvavę asmenys teisėjų elgesį vertina kaip labiau atitinkantį procedūrinio teisingumo reikalavimus.



2 pav. Tiriamųjų dalyvavimas skirtingų instancijų bendrosios kompetencijos teismuose ir klausimyno skalių vertinimai: 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatai

3.6. Bylos tipas ir klausimyno skalių vertinimas

Išanalizavus 2015 metais baudžiamosiose, civilinėse ir administracinėse bylose dalyvavusių tiriamųjų rezultatus, statistiškai reikšmingas skirtumas nustatytas tik lyginant „Teisėjų elgesio vertinimo“ skalės įvėrčių vidurkius ($H = 6,145$, $p < 0,05$; taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus). Gauti rezultatai atskleidė, kad baudžiamosiose, palyginti su civilinėmis ir administracinėmis, bylose dalyvavę tiriamieji vertino teisėjų elgesį kaip daug labiau atitinkantį procedūrinio teisingumo reikalavimus (policijos pareigūnų elgesį jie taip pat vertino palankiau, tačiau šis skirtumas nebuvo statistiškai reikšmingas). 2012 metais buvo nustatyta tendencija, kad civilinių bylų dalyviai, palyginti su baudžiamųjų bylų, tiek policijos pareigūnų, tiek teisėjų elgesį vertina kaip labiau teisingą¹⁹. Tokių 2015 metų tyrimo rezultatų negalima paaiškinti baudžiamosiose ir civilinėse bylose dalyvavusių tiriamųjų išsilavinimo skirtumu: nustatyta, kad reikšmingai daugiau tiriamųjų, dalyvavusių civilinėse bylose, palyginti su baudžiamosiomis, turėjo aukštąjį išsilavinimą ($\chi^2 = 10,574$, $p < 0,01$; tarp baudžiamosiose bylose dalyvavusių tiriamųjų 27,4 proc. turėjo vidurinį, 17,8 proc. – nebaigtą aukštąjį / aukštesnįjį / profesinį, o 54,8 proc. – aukštąjį išsilavinimą, o tarp dalyvavusių civilinėse bylose – atitinkamai 10,4 proc., 15,1 proc. ir 74,5 proc.). Kaip jau buvo minėta (žr. 2 lentelę), aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys išreiškia daug palankesnę požiūrį į teisėsaugos institucijas ir pareigūnus, palankiau vertina policijos pareigūnų elgesį (tiesa, aukštąjį ir vidurinį išsilavinimą turinčių asmenų „Teisėjų elgesio vertinimo“ skalės įvėrčių vidurkis buvo beveik vienodas – atitinkamai 5,67 ir 5,69). Tikėtina, kad tokius rezultatus galėjo lemti skirtingas tiriamųjų vaidmuo bylose. Pavyzdžiui, daugelis (38,5 proc.) baudžiamosiose bylose dalyvavusių

¹⁹ VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

asmenų buvo stebėtojai, o 34,1 proc. – liudytojai. O daugelis tiriamųjų, dalyvavusių civilinėse bylose, buvo ieškovai (33,1 proc.) ar atsakovai (20,7 proc.) ir tik 14,9 proc. apklaustųjų buvo stebėtojai. Galima kelti prielaidą, kad tiesioginis suinteresuotumas bylos baigtimi galėjo lemti skirtingus baudžiamųjų ir civilinių bylų dalyvių „Teisėjo elgesio vertinimo“ skalės vertinimus (tačiau šiai prielaidai patikrinti reikalingi papildomi tyrimai).

4. Tiriamųjų patirties konkrečiame teisme vertinimas

Pildydami klausimą, tiriamieji taip pat turėjo įvertinti ir dalyvavimo konkrečiame teisme patirtį. Analizuodami šiuos duomenis, pirmiausia apskaičiavome išskirtų skalių vidurkius bei palyginome juos su 2012 metų tyrimo rezultatais (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Tiriamųjų patirties konkrečiame teisme skalių vertinimo vidurkiai: 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatai

Skalė	2012 m.		2015 m.		Mano ir Vitnio U	p reikšmė*
	Vertinimo vidurkis	Standartinis nuokrypis	Vertinimo vidurkis	Standartinis nuokrypis		
Teismo patalpų vertinimo	5,36	1,1927	5,48	1,187	52391,50	0,142
Teismo darbuotojų vertinimo	5,97	1,1443	6,16	1,027	51157,0	0,025
Konkretaus teisėjo elgesio vertinimo	5,82	1,1099	6,02	1,020	50479,0	0,024

* Nurodytos p reikšmės, gautos palyginus 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatus (taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus)

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, 2015 ir 2012 metų tiriamųjų vertinimai yra panašūs: abiem atvejais tiriamieji, vertindami konkretaus teismo patalpas, išreiškė gana pozityvią nuomonę (t. y. manė, kad teismo rūmuose daugmaž pakanka nuorodų, teismo rūmuose / teismo internetinėje svetainėje – informacijos apie bylų nagrinėjimą, laukimo zonos yra daugmaž patogios ir pan.). Be to, tiriamieji tiek teismo darbuotojų, tiek konkretaus teisėjo elgesį įvertino palankiai (vertinimų vidurkiai atitinkamai yra 6,16 ir 6,02). Kitaip tariant, tiriamųjų manymu, teismo darbuotojai yra pakankamai paslaugūs ir pasirengę padėti, elgiasi mandagiai ir pagarbiai. Teisėjų, kuriems bylą nagrinėjant tiriamieji dalyvavo, elgesys buvo vertinamas kaip nešališkas ir pagarbus, tiriamieji manė, kad jie buvo pasirengę nagrinėti bylą, kalbėjo suprantamai, paaiškino savo veiksmus ir pan. Palyginus „Teismo darbuotojų vertinimo“ ir „Konkretaus teisėjo elgesio vertinimo“ skalių įvertintų vidurkius, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($\chi^2 = 10,485$, $p < 0,01$; taikytas Frydmano kriterijus²⁰), kuris rodo, kad tiriamieji teismo darbuotojų, palyginti su konkretaus teisėjo, elgesį vertino daug palankiau (panašių rezultatų gauta ir 2012 m.).

Be to, 2015 metų tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingą teismo darbuotojų ir konkretaus teisėjo elgesio vertinimo ryšį ($r = 0,584$, $p < 0,001$, skaičiuotas Spirmeno koreliacijos koeficientas), t. y. jeigu tiriamieji teismo darbuotojų darbą vertino palankiai, tai atitinkamai buvo linkę vertinti ir konkretaus teisėjo elgesį (panašus ryšys buvo nustatytas ir 2012 m.). Kita vertus, šis ryšys rodo, kad negatyvus teismo darbuotojų elgesio vertinimas gali paskatinti neigiamą požiūrį ir į teisėją, kuris nagrinės bylą.

²⁰ Plačiau apie Frydmano kriterijų žiūrėti: ČEKANA VIČIUS, V.; MURAU SKAS, G. *Statistika ir jos taikymai* <...>, 2002, p. 30–33.

2015 metais (kaip ir 2012 m.) taip pat buvo nustatytas statistiškai reikšmingas „Konkreto teisėjo elgesio vertinimo“ ir „Teisėjų elgesio vertinimo“ skalės įverčių ryšys ($r = 0,677$, $p < 0,001$, skaičiuotas Spirmeno koreliacijos koeficientas). Tai rodo, kad jeigu tiriamasis konkretaus teisėjo elgesį vertino kaip atitinkantį procedūrinio teisingumo reikalavimus, tai jis buvo linkęs ir visų teisėjų elgesį vertinti palankiai (kitai tariant, įgyta patirtis konkretaus teismo posėdžio metu gali būti apibendrinama, t. y. konkretaus teisėjo elgesio teisingumo vertinimas gali paveikti tiriamojo nuomonę apie visų teisėjų elgesį).

Išanalizavus 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatus, statistiškai reikšmingų skirtumų nustatyta lyginant „Teismo darbuotojų vertinimo“ ($U = 51157,00$, $p < 0,05$) ir „Konkreto teisėjo elgesio vertinimo“ ($U = 50479,00$, $p < 0,05$; abiem atvejais taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus) skalių įverčių vidurkius. Šie skirtumai rodo, kad 2015 metais, palyginti su 2012 metais, apklausti tiriamieji daug palankiau vertino tiek konkretaus teisėjo, tiek teismo darbuotojų elgesį.

4.1. Skirtingo amžiaus tiriamųjų patirties teisme vertinimas

Išanalizavus 2015 metų skirtingo amžiaus grupių tiriamųjų klausimyno skalių vertinimus (žr. 5 lentelę), statistiškai reikšmingas skirtumas buvo nustatytas lyginant „Konkreto teisėjo elgesio vertinimo“ skalės įverčių vidurkius ($H = 7,222$, $p < 0,05$, taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus). Gauti rezultatai atskleidė, kad 18–25 metų tiriamieji, palyginti su kitų amžiaus grupių asmenimis, palankiausiai įvertino konkretaus teisėjo elgesį, o mažiausiai palankiai konkretaus teisėjo elgesį įvertino 50–80 metų grupės tiriamieji (reikia pridurti, kad vyriausi tiriamieji taip pat mano, kad teisėjų elgesys santykinai mažiausiai atitinka procedūrinio teisingumo reikalavimus). Tokie rezultatai gali būti susiję su nevienodomis skirtingų amžiaus grupių tiriamųjų teisinėmis žiniomis. Pavyzdžiui, 2015 metais 18–25 metų amžiaus grupėje studijavo arba buvo baigę teisės studijas 56,8 proc. tiriamųjų, 26–49 metų amžiaus grupėje – 32,1 proc. tiriamųjų, o 50–80 metų amžiaus grupėje – 18,8 proc. tiriamųjų (šis skirtumas statistiškai reikšmingas, $\chi^2 = 24,105$, $p < 0,001$). Be to, 2015 metais, palyginti su 2012 metais, tarp 18–25 metų tiriamųjų taip pat buvo reikšmingai ($p < 0,05$) daugiau studijavusių arba baigusius teisės studijas. Dėl to 18–25 metų tiriamųjų grupėje galėjo išryškėti reikšmingi teigiami tiek „Teismo darbuotojų vertinimo“, tiek „Konkreto teisėjo elgesio vertinimo“ skalių įverčių pokyčiai: 2015 metais, palyginti su 2012 metais, 18–25 metų amžiaus asmenys daug palankiau vertino tiek teismo darbuotojų, tiek konkretaus teisėjo elgesį.

5 lentelė. Skirtingo amžiaus tiriamųjų patirties teisme vertinimas: 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatai

Skalė	Skirtingos amžiaus grupės					
	18–25 m.		26–49 m.		50–90 m.	
	2012 m. n = 48	2015 m. n = 37	2012 m. n = 241	2015 m. n = 162	2012 m. n = 90	2015 m. n = 69
Teismo patalpų vertinimo	5,13	5,59	5,43	5,43	5,34	5,52
	U = 674,0, p = 0,057*		U = 18781,50, p = 0,686		U = 2749,50, p = 0,428	
Teismo darbuotojų vertinimo	5,53	6,23	6,1	6,09	5,82	6,2
	U = 589,0, p = 0,007		U = 19069,0, p = 0,738		U = 2528,50, p = 0,096	
Konkreto teisėjo elgesio vertinimo	5,69	6,35	5,89	6,0	5,69	5,83
	U = 544,0, p = 0,002		U = 18088,50, p = 0,341		U = 2854,0, p = 0,677	

* Nurodytos p reikšmės, gautos palyginus 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatus (taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus)

4.2. Skirtingo išsilavinimo tiriamųjų patirties teisme vertinimas

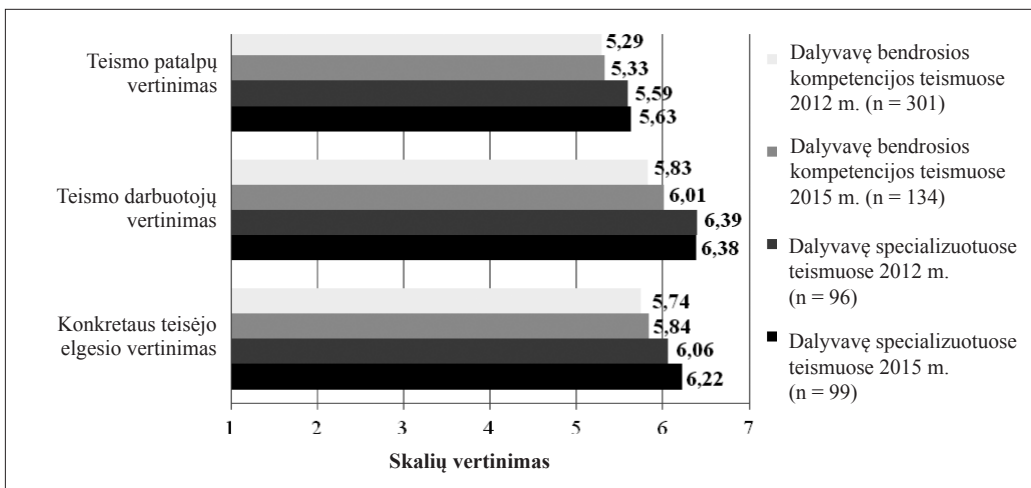
Nors palyginus 2015 metų skirtingą išsilavinimą turinčių tiriamųjų klausimyno skalių vertinimus statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta, tačiau gauti rezultatai atskleidė, kad aukštąjį išsilavinimą turintys tiriamieji, palyginti su žemesnio išsilavinimo asmenimis, tiek teismo darbuotojų, tiek konkretaus teisėjo elgesį vertino šiek tiek palankiau (vidurinių išsilavinimą turinčių asmenų „Teismo darbuotojų vertinimo“ ir „Konkretaus teisėjo elgesio vertinimo“ skalių įverčių vidurkiai – 5,97 ir 5,88, įgijusių nebaigtą aukštąjį / aukštesnįjį / profesinį išsilavinimą – atitinkamai 5,96 ir 5,84, o turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą – atitinkamai 6,22 ir 6,08). Šios 2015 metų tyrimo rezultatų tendencijos panašios į 2012 metais gautus rezultatus (juos palyginus statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta).

4.3. Tiriamųjų teisinės žinios ir jų patirties teisme vertinimas

2015 metais gauti duomenys parodė, kad statistiškai reikšmingai skiriasi „Konkretaus teisėjo elgesio vertinimo“ skalės įverčių vidurkiai ($H = 13,493$, $p < 0,01$; taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus). Nustatyta, kad studijavusieji (-uojantys) teisę tiriamieji, palyginti su tais, kurie išklaušė tik tam tikras teisinės disciplinas, arba tais, kurie neišklausė jokių teisinių disciplinų, daug palankiau vertino konkretaus teisėjo elgesį (šios skalės įverčių vidurkiai atitinkamai yra 6,29, 6,14 ir 5,79). Panašių rezultatų buvo gauta ir 2012 metais (palyginus 2012 ir 2015 m. skirtingas teisinės žinias turinčių tiriamųjų vertinimus, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta).

4.4. Teismo tipas ir tiriamųjų patirties teisme vertinimas

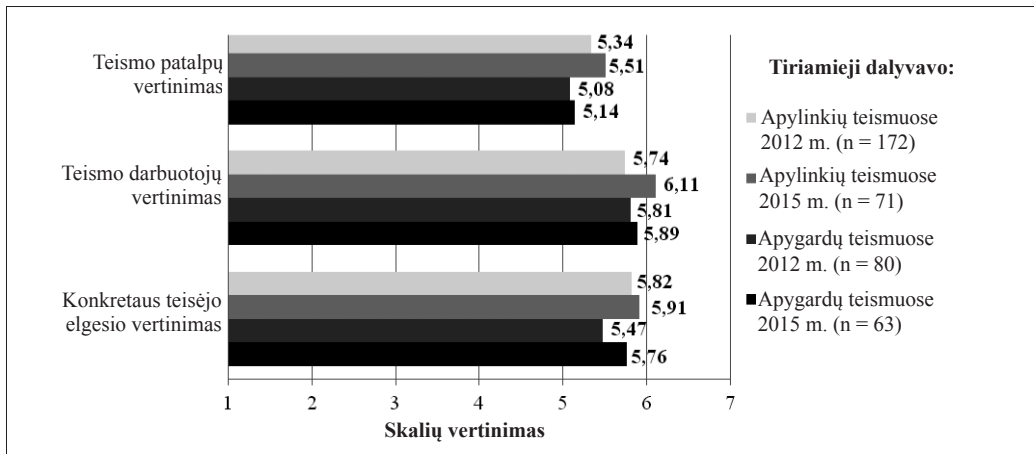
Palyginus 2015 metų tiriamųjų, dalyvavusių bendrosios kompetencijos ir specializuotuose teismuose, vertinimus (žr. 3 pav.), nustatyta, kad statistiškai reikšmingai skiriasi tik „Konkretaus teisėjo elgesio vertinimo“ salės įverčių vidurkiai ($U = 5410,50$, $p < 0,05$, taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus). Pasirodo, kad tiriamieji, dalyvavę specializuotuose, palyginti su dalyvavusiais bendrosios kompetencijos teismuose, daug palankiau vertino konkretaus teisėjo elgesį. Be to, asmenys, dalyvavę specializuotuose teismuose, palyginti su dalyvavusiais bendrosios kompetencijos teismuose, šiek tiek palankiau vertino ir teismo patalpas bei teismo darbuotojų elgesį (tačiau šie skirtumai nebuvo



3 pav. Tiriamųjų, dalyvavusių bendrosios kompetencijos ir specializuotuose teismuose, patirties teisme vertinimas: 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatai

statistiškai reikšmingi). Panašių rezultatų buvo gauta ir 2012 metų tyrime (palyginus 2012 ir 2015 m. tiriamųjų vertinimus, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta).

Palyginus tiriamųjų, 2015 metais dalyvavusių skirtingų instancijų bendrosios kompetencijos teismuose, vertinimus (žr. 4 pav.), statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. Tačiau gauti duomenys atskleidė, kad tiriamieji, dalyvavę apylinkių teismuose, palyginti su apygardų, šiek tiek palankiau vertino teismo patalpas, teismo darbuotojus ir konkretaus teisėjo elgesį. Kaip jau buvo minėta, tokias tendencijas galėjo lemti tai, kad didesnis procentas tiriamųjų, dalyvavusių apylinkių teismuose, palyginti su dalyvavusiais apygardų teismuose, turėjo aukštąjį išsilavinimą. Tačiau įdomu pažymėti, kad tiriamieji, dalyvavę apygardų, o ne apylinkių teismuose, teisėjų elgesį vertino kaip labiau atitinkantį procedūrinio teisingumo reikalavimus (žr. 2 pav.), nors konkretaus teisėjo elgesys, palyginti su apylinkių teismuose dalyvavusių tiriamųjų vertinimais, buvo vertinamas mažiau palankiai. Tai leidžia manyti, kad tiriamųjų nuomonę apie teisėjų elgesį gali formuoti ne vien asmeninė dalyvavimo teisme patirtis, bet ir kiti veiksniai (pvz., artimųjų sukaupta patirtis, žiniasklaidos pranešimai ir pan.). Minėtą prielaidą netiesiogiai patvirtina tai, kad net 83,1 proc. apylinkių teismuose dalyvavusių tiriamųjų nurodė, kad jų artimiesiems teko dalyvauti teisme, o tarp apygardos teismuose dalyvavusių asmenų šią aplinkybę nurodė gerokai mažiau – 54 proc. (šis skirtumas statistiškai reikšmingas, $\chi^2 = 13,339$, $p < 0,001$).



4 pav. Tiriamųjų dalyvavimas skirtingų instancijų bendrosios kompetencijos teismuose ir patirties teisme vertinimai: 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatai

Palyginus 2012 ir 2015 metais apylinkių ir apygardų teismuose dalyvavusių tiriamųjų vertinimus, nustatyta, kad statistiškai reikšmingai skiriasi tik apylinkių teismuose dalyvavusių asmenų „Teismo darbuotojų vertinimo“ skalės įverčių vidurkiai ($U = 5410,50$, $p < 0,05$, taikytas Mano, Vitnio ir Wilkoksno kriterijus). Pasirodo, kad tiriamieji, 2015 metais dalyvavę apylinkių teismų posėdžiuose, palyginti su 2012 metais šiuose teismuose dalyvavusiais asmenimis, daug palankiau vertino teismo darbuotojų elgesį (pvz., manė, kad jie yra labiau paslaugūs, pasirengę padėti, elgiasi pagarbiau ir pan.).

Išanalizavus 2015 metų baudžiamųjų, civilinių ir administracinių bylų dalyvių vertinimus nustatyta, kad skyrėsi „Teismo patalpų vertinimo“ ($H = 8,356$, $p < 0,05$) ir „Teismo darbuotojų vertinimo“ skalių įverčių vidurkiai ($H = 10,506$, $p < 0,01$; taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus). Gauti rezultatai rodo, kad, nagrinėjant administracines bylas dalyvavę tiriamieji, palyginti su baudžiamųjų ir civilinių bylų dalyviais, daug palankiau vertino tiek teismo patalpas (skalės įverčių vidurkiai – atitinkamai 5,83, 5,28 ir 5,45), tiek teismo darbuotojų elgesį (skalės įverčių vidurkiai – atitinkamai 6,49, 6,01 ir 6,14). O

skirtingų bylų dalyviai konkrečiau teisėjo elgesį vertino labai panašiai: dalyvavusiųjų baudžiamosiose bylose „Konkrečiau teisėjo elgesio vertinimo“ skalės įverčių vidurkis buvo 6,02, civilinėse bylose – 6,09 ir administracinėse – 6,03.

5. Tiriamųjų nuomonė apie teismų darbo pokyčius ir jų pasitikėjimas teismais

5.1. Tiriamųjų nuomonė apie teismų darbo pokyčius

Kaip rodo 2015 metų duomenys, 59 proc. tiriamųjų manė, kad per pastaruosius metus teismų darbas pagerėjo, 36,4 proc. – kad pokyčių nebuvo ir tik 4,6 proc. tiriamųjų nurodė, kad teismų darbas pablogėjo (šie skirtumai statistiškai reikšmingi, $\chi^2 = 126,898$, $p < 0,001$). Palyginus 2012 ir 2015 metų tiriamųjų nuomonę apie teismų darbo pokyčius, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($\chi^2 = 23,089$, $p < 0,001$): daug daugiau 2015 metų tiriamųjų, palyginti su 2012 metų tyrimo dalyviais, nurodė, kad teismų darbas pagerėjo (2012 m. tyrime tokių buvo tik 41,4 proc.²¹).

Didžiausias procentas (64,5 proc.) tiriamųjų, nurodžiusių, kad teismų darbas pagerėjo, buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą. O tarp asmenų, turinčių nebaigtą aukštąjį / aukštesnįjį / profesinį išsilavinimą, teigiamus teismų darbo pokyčius nurodė 58,5 proc., tarp turinčių vidurinį išsilavinimą – tik 30,8 proc. (šis skirtumas statistiškai reikšmingas, $\chi^2 = 16,314$, $p < 0,01$). Taigi 2015 metų tyrimo rezultatai atskleidė, kad teismų darbo pokyčių vertinimai yra susiję su tiriamųjų išsilavinimu (panašios tendencijos nustatytos ir 2012 m. tyrime).

Be to, 2015 metais teismų darbo pokyčių vertinimas nebuvo reikšmingai susijęs su tiriamųjų amžiumi ($\chi^2 = 5,569$, $p = 0,234$), tačiau, kaip ir 2012 metais, buvo nustatytos statistiškai reikšmingos sąsajos su teisės studijomis bei tam tikrų teisinių disciplinų išklausa ($\chi^2 = 13,978$, $p < 0,01$). Pavyzdžiui, net 68,2 proc. teisę studijavusių (-uojančių) ir 70,7 proc. išklausių tam tikras teisinės disciplinas tiriamųjų manė, kad teismų darbas pagerėjo, o tik 47,8 proc. asmenų, kurie neišklausė jokių teisinių disciplinų, teismų darbo pokyčius įvertino teigiamai. Taigi tyrimo rezultatai rodo, kad tiek teisę studijavusių (-uojančių), tiek išklausių tam tikras teisinės disciplinas tiriamųjų nuomonė apie teismų darbo pokyčius yra daug pozityvesnė, palyginti su tu, kurie apskritai nėra išklausę jokių teisinių disciplinų. Kita vertus, tarp teisę studijavusių (-uojančių), išklausių tam tikras teisinės disciplinas arba neišklausių jokių teisinių disciplinų, procentas tiriamųjų, nurodžiusių teismų darbo pablogėjimą, buvo panašus (atitinkamai 3,4 proc., 5,2 proc. ir 5,2 proc.).

Atsižvelgiant į tai, kad blogesnis bylų nagrinėjusio teisėjo elgesio vertinimas galėjo tiriamiesiems sudaryti įspūdį, kad teismų darbas pablogėjo, nustatyta „Konkrečiau teisėjo elgesio vertinimo“ skalės rezultatų ir tiriamųjų nuomonės apie teismų darbo pokyčius sąsaja. Atskleistas neigiamas statistiškai reikšmingas ryšys ($r = -0,371$, $p < 0,001$, skaičiuotas Spirmeno koreliacijos koeficientas), kuris rodo, kad kuo nepalankiau tiriamieji vertino konkrečiau teisėjo elgesį (t. y. rinkosi mažesnes šios skalės atsakymų reikšmes), tuo labiau jie buvo linkę manyti, kad teismų darbas pablogėjo (t. y. rinkosi didesnes šios skalės atsakymų reikšmes). Analogiška konkrečiau teisėjo elgesio vertinimo ir tiriamųjų nuomonės apie teismų darbo pokyčius sąsaja nustatyta ir 2012 metais.

5.2. Tiriamųjų pasitikėjimas mūsų šalies teismais

2015 metų rezultatai atskleidė, kad visiškai Lietuvos teismais pasitiki 9,1 proc. tiriamųjų, daugiausia pasitiki – 49,5 proc., pasitiki iš dalies – 28,9 proc., nei pasitiki, nei nepasitiki – 6,3 proc., iš dalies nepasitiki – 3,5 proc., daugiausia nepasitiki – 2,4 proc. ir visiškai nepasitiki – 0,3 proc. tiriamųjų. Gauti rezultatai taip pat parodė statistiškai reikšmingą pasitikėjimo teismais ir konkrečiau teisėjo el-

²¹ Žr.: VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

gesio vertinimo ryšį ($r = -0,527$, $p < 0,001$, skaičiuotas Spirmeno koreliacijos koeficientas): tiriamieji konkretaus teisėjo elgesį vertinę kaip labiau atitinkantį procedūrinio teisingumo reikalavimus (t. y. rinkosi didesnes šios skalės atsakymų reikšmes), taip pat buvo linkę pasitikėti mūsų šalies teismais (t. y. rinkosi mažesnes šios skalės atsakymų reikšmes). Analogiškas reikšmingas ($p < 0,001$) pasitikėjimo teismais ir konkretaus teisėjo elgesio vertinimo ryšys nustatytas ir 2012 metais²².

Atsižvelgiant į tai, kad pagal kai kurias atsakymų kategorijas buvo nedidelis skaičius tiriamųjų, toliau lyginant 2015 metų tiriamųjų pasitikėjimą mūsų šalies teismais, jie sujungti į 3 grupes: a) „pasitiki mūsų šalies teismais“ (šiuo atveju sujungti tiriamieji, kurie „visiškai pasitiki“, „didžiąja dalimi pasitiki“ ir „pasitiki iš dalies“); b) „nei pasitiki, nei nepasitiki mūsų šalies teismais“; c) „nepasitiki mūsų šalies teismais“ (šiuo atveju sujungti tiriamieji, kurie „iš dalies nepasitiki“, „didžiąja dalimi nepasitiki“ ir „visiškai nepasitiki“). Sujungus tiriamųjų atsakymus matyti, kad mūsų šalies teismais daugiau ar mažiau pasitiki 87,4 proc., nei pasitiki, nei nepasitiki – 6,3 proc., o daugiau ar mažiau nepasitiki tik 6,3 proc. tiriamųjų (šie skirtumai statistiškai reikšmingi, $\chi^2 = 378,321$, $p < 0,001$). Šiuos rezultatus palyginus su 2012 metų rezultatais, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($\chi^2 = 15,793$, $p < 0,001$): 2015 metais, palyginti su 2012, daug didesnis procentas tiriamųjų nurodė, kad jie daugmaž pasitiki teismais (2012 m. tokių buvo 75,3 proc.), taip pat daug mažesnis procentas buvo teigiančių, kad jie daugiau ar mažiau nepasitiki teismais (2012 m. tokių buvo 14 proc.).

2015 metų tyrimo rezultatai rodo, kad skirtingo amžiaus grupių tiriamųjų pasitikėjimas mūsų šalies teismais yra panašus: 18–25 metų amžiaus grupėje teismais daugiau ar mažiau pasitikėjo 97,3 proc., 26–49 metų grupėje – 87 proc. ir 50–80 metų grupėje – 84,1 proc. tiriamųjų. Nors 2012 metų rezultatai parodė, kad aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys, palyginti su turinčiais žemesnį išsilavinimą, daug labiau ($p < 0,01$) pasitiki mūsų šalies teismais²³, tačiau 2015 metais pasitikėjimo teismais vertinimai nebuvo statistiškai reikšmingai susiję su tiriamųjų išsilavinimu ($\chi^2 = 3,340$, $p > 0,05$). Nustatyta, kad teismais pasitiki 89,1 proc. turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą, 85,4 proc. – nebaigtą aukštąjį / aukštesnįjį / profesinį ir 92,3 proc. – įgijusių vidurinį išsilavinimą). Be abejo, šiuos rezultatus reikia interpretuoti atsargiai, nes kai kuriose išsilavinimo grupėse buvo nedidelis tiriamųjų skaičius. Be to, sudėtinga paaiškinti, kodėl vidurinį išsilavinimą turinčių asmenų, daugiau ar mažiau pasitikėjusių teismais, procentas yra didžiausias (juolab kad tik 30,8 proc. vidurinį išsilavinimą turinčių asmenų manė, kad teismų darbas pagerėjo, o tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų taip manančių buvo 64,5 proc.). Tiesa, vidurinį išsilavinimą turinčių asmenų „Teisėjų elgesio vertinimo“ skalės įverčių vidurkis buvo didžiausias (žr. 2 lentelę), tačiau aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys, palyginti su žemesnio išsilavinimo tiriamaisiais, daug labiau ($p < 0,001$) įsipareigoja paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams, išreiškia pozityvesnį ($p < 0,01$) požiūrį į įstatymus ir teisėsaugos pareigūnus (žr. 1 lentelę), taip pat palankiau vertina konkretaus teisėjo elgesį. Matyt, pasitikėjimą teismais lemia ne vien asmeninė dalyvavimo teisme patirtis, domėjimasis teisinės tematikos informacija (tyrimo rezultatai atskleidė, kad tiek besidomintys, tiek nesidomintys teisinės tematikos spauda, televizijos ar radijo laidomis bei teisinės tematikos informacija internete panašiai vertino pasitikėjimą mūsų šalies teismais), bet ir kiti veiksniai (pvz., pasitenkinimas teismo sprendimu), kurie šiame tyrime nebuvo analizuoti.

Tiek 2012, tiek ir 2015 metų tyrimo rezultatai rodo, kad pasitikėjimo mūsų šalies teismais vertinimas yra statistiškai reikšmingai susijęs su teisės studijomis ir teisinių disciplinų išklausymu ($\chi^2 = 13,731$, $p < 0,01$). Nustatyta, kad net 96,6 proc. teisė studijavusių (-uojančių) tiriamųjų nurodė, kad jie daugiau ar mažiau pasitiki teismais. O tiriamųjų, kurie išklausė tik tam tikras teisinės disciplinas, daugiau ar mažiau pasitikinčiųjų teismais buvo 89,7 proc., o tarp tų, kurie neišklausė jokių teisinių disciplinų, – 81 proc. tiriamųjų.

²² Žr.: VALICKAS, G., VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų <...>.

²³ Ten pat.

6. Tiriamųjų nuomonė apie visuomeninių teisėjų dalyvavimą nagrinėjant bylą

2015 metais tiriamieji taip pat turėjo nurodyti, ar jie norėtų, kad jų bylą nagrinėtų teisėjas profesionalas ir visuomeniniai teisėjai, turintys sprendžiamojo balso teisę. Gauti rezultatai parodė, kad du trečdaliai (66 proc.) apklaustų tiriamųjų norėtų, kad jų bylą nagrinėtų teisėjas profesionalas ir visuomeniniai teisėjai (2012 m. tiriamųjų nuomonė buvo labai panaši – tada tokį pageidavimą nurodė 65,6 proc. asmenų).

2015 metų tyrimo rezultatai atskleidė, kad tam, jog visuomeniniai teisėjai dalyvautų nagrinėjant bylą, daugiausia pritarė 50–80 metų amžiaus grupės tiriamieji (73,9 proc.), o 18–25 metų grupėje ši pritarimą išsakė 67,6 proc., o 26–49 metų grupėje – 61,3 proc. asmenų (šis skirtumas statistiškai nereikšmingas). Galima pridurti, kad kur kas daugiau ($p < 0,05$) vyriausio amžiaus asmenų, palyginti su jaunesniais, ir 2012 metais norėjo, kad nagrinėjant jų bylą dalyvautų visuomeniniai teisėjai (kaip matome, ši tendencija išliko ir 2015 m.). Vyresnio amžiaus asmenų pageidavimas bylą nagrinėjant matyti visuomeninius teisėjus gali būti susijęs su teisėjų elgesio atitikties procedūrinio teisingumo reikalavimams vertinimu. 2015 metų tyrimo rezultatai rodo reikšmingą „Teisėjų elgesio vertinimo“ skalės įverčių ir noro, kad visuomeniniai teisėjai dalyvautų nagrinėjant bylą, ryšį ($r = 0,138$, $p < 0,05$, skaičiuotas Spirmeno koreliacijos koeficientas). Kitaip tariant, kuo asmenys yra labiau įsitikinę, kad teisėjai elgiasi pagal procedūrinio teisingumo reikalavimus, tuo mažiau jie nori, kad bylą nagrinėjant dalyvautų visuomeniniai teisėjai (reikia priminti, kad 50–80 metų amžiaus grupės tiriamieji manė, kad teisėjų elgesys santykinai mažiausiai atitinka procedūrinio teisingumo reikalavimus). Dar galima pažymėti, kad 2015 metais, palyginti su 2012 metais, 18–25 metų amžiaus tiriamieji taip pat dažniau išsakė norą, kad bylą nagrinėjant dalyvautų visuomeniniai teisėjai (atitinkamai 67,6 ir 58,7 proc., tačiau šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas).

Be to, 71,8 proc. vidurinių, 61 proc. nebaigtą aukštąjį ar aukštesnįjį / profesinį ir 63,8 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių tiriamųjų norėtų, kad jų bylą nagrinėjant dalyvautų visuomeniniai teisėjai, turintys sprendžiamojo balso teisę (šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas). Taigi 2015 metų tyrimo rezultatai atskleidė kiek kitokias tendencijas, palyginti su 2012 metų rezultatais, kurie rodė, kad gerokai daugiau ($p < 0,01$) vidurinių ir nebaigtą aukštąjį, aukštesnįjį / profesinį išsilavinimą turinčių tiriamųjų, palyginti su įgijusiais aukštąjį išsilavinimą, norėtų, kad nagrinėjant jų bylą dalyvautų visuomeniniai teisėjai. Tokius rezultatų skirtumus galėjo lemti nevienodos tiriamųjų teisinės žinios: tarp 2012 metų tyrimo dalyvių, turinčių nebaigtą aukštąjį, aukštesnįjį / profesinį išsilavinimą, 15,4 proc. studijavo teisę ar buvo įgiję teisinį išsilavinimą, o tarp 2015 metų tyrimo dalyvių tokių buvo 36,6 proc. (šis skirtumas statistiškai reikšmingas, $\chi^2 = 8,375$, $p < 0,05$).

Tešiant įgytų teisinių žinių ir tiriamųjų vertinimų ryšio analizę, nustatyta, kad 2015 metų tiriamųjų nuomonė apie visuomeninių teisėjų dalyvavimą nagrinėjant bylą buvo reikšmingai susijusi su jų turimomis teisinėmis žiniomis: daugiau kaip pusė (55,7 proc.) studijavusių (-uojančių) teisę tiriamųjų išreiškė norą, kad nagrinėjant jų bylą dalyvautų visuomeniniai teisėjai; o tie asmenys, kurie išklauė tik tam tikras teises disciplinas, arba tie, kurie neišklausė jokių teisinių disciplinų, tokį pageidavimą išreiškė daug dažniau (atitinkamai 75,9 proc. ir 68,4 proc., šis skirtumas statistiškai reikšmingas, $\chi^2 = 7,028$, $p < 0,05$). Taigi tiek 2012, tiek 2015 metų rezultatai rodo, kad asmenys, studijavę teisę ar įgiję teisinį išsilavinimą, santykinai mažiausiai norėtų, kad jų bylą nagrinėtų teisėjas profesionalas ir visuomeniniai teisėjai, turintys sprendžiamojo balso teisę.

Taip pat nustatyta, kad 65 proc. tiriamųjų labiau pasitikėtų teismo priimtu sprendimu, jeigu jų bylą nagrinėtų teisėjas profesionalas ir visuomeniniai teisėjai (2012 m. rezultatai buvo panašūs – tokiomis aplinkybėmis teismo sprendimu labiau pasitikėtų 60,6 proc. asmenų). Palyginus skirtingo amžiaus tiriamųjų atsakymus, statistiškai reikšmingo skirtumo nenustatyta, tačiau paaiškėjo, kad jeigu bylą nagrinėtų teisėjas profesionalas ir visuomeniniai teisėjai, teismo priimtu sprendimu dažniausiai labiau

pasitikėtų 50–80 metų grupės tiriamieji (75,4 proc.), šiek tiek rečiau – 18–25 metų (64,9 proc.) ir santykinai rečiausiai – 26–49 metų (60,1 proc.) asmenys.

2015 metų tyrimo rezultatai atskleidė, kad net 87,2 proc. tiriamųjų, turinčių vidurinį išsilavinimą, 58,5 proc. – turinčių nebaigtą aukštąjį / aukštesnįjį / profesinį išsilavinimą ir 61 proc. – turinčių aukštąjį išsilavinimą, labiau pasitikėtų teismo priimamu sprendimu, jeigu jų būtų nagrinėtų teisėjas profesionalas ir visuomeniniai teisėjai (šis skirtumas statistiškai reikšmingas, $\chi^2 = 10,314$, $p < 0,01$). Kitaip tariant, vidurinį išsilavinimą turintys tiriamieji, palyginti su įgijusiais nebaigtą aukštąjį / aukštesnįjį / profesinį ar aukštąjį išsilavinimą, daug labiau pasitikėtų teismo priimamu sprendimu, jeigu nagrinėjant jų būtų dalyvautų visuomeniniai teisėjai.

Be to, gauti rezultatai rodo, kad tiriamųjų pasitikėjimas teismo priimtu sprendimu, jeigu būtų nagrinėjant dalyvautų visuomeniniai teisėjai, reikšmingai susijęs su jų turimomis teisinėmis žiniomis. Pavyzdžiui, jeigu būtų nagrinėtų teisėjas profesionalas ir visuomeniniai teisėjai, teismo priimtu sprendimu labiau pasitikėtų 49,4 proc. teisę studijavusių (-uojančių) tiriamųjų, 72,4 proc. jų, kurie išklauė tik tam tikras teises disciplinas, ir 71,9 proc. tiriamųjų, kurie neišklauė jokių teisinių disciplinų (šis skirtumas statistiškai reikšmingas, $\chi^2 = 13,464$, $p < 0,01$). Taigi daugiausiai tiriamųjų, kurie labiau pasitikėtų teismo priimtu sprendimu, jeigu nagrinėjant jų būtų dalyvautų visuomeniniai teisėjai, išklauė tik tam tikras teises disciplinas ar neišklauė jokių teisinių disciplinų.

Galima pridurti, kad tik 29 proc. tiriamųjų pažymėjo patys norėtų būti visuomeniniu teisėju (2012 metų duomenys panašūs – tada norą būti visuomeniniu teisėju išreiškė 27,9 proc. tiriamųjų). Tačiau įdomu tai, kad 2012 metais šis tiriamųjų noras nebuvo susijęs su jų amžiumi, o 2015 metų tyrimas atskleidė, jog labiausiai visuomeniniais teisėjais norėtų būti 50–80 metų amžiaus grupės tiriamieji (40,6 proc.) (18–25 metų amžiaus grupėje tokių asmenų buvo 29,7 proc., o 26–49 metų grupėje – 24,2 proc.; šis skirtumas statistiškai reikšmingas, $\chi^2 = 6,212$, $p < 0,05$). Be to, 2015 metų duomenys rodo reikšmingą norą, kad būtų nagrinėjant dalyvautų visuomeninis teisėjas ir noro pačiam būti visuomeniniu teisėju ryšį ($r = 0,279$, $p < 0,001$, skaičiuotas Spirmeno koreliacijos koeficientas). Kitaip tariant, vyriausios amžiaus grupės tiriamieji ne tik labiausiai pageidauja, kad būtų nagrinėjant dalyvautų visuomeniniai teisėjai, bet ir patys dažniausiai sutinka jais būti.

Galiausiai, nustatyta, kad noras būti visuomeniniu teisėju nėra susijęs su tiriamųjų lytimi (nors matoma tendencija, kad vyrai šiek tiek dažniau išreiškia norą būti visuomeniniu teisėju), šeimine padėtimi, išsilavinimu ir turimomis teisinėmis žiniomis. Tačiau, kaip ir 2012 metais, šis noras reikšmingai susijęs su tiriamųjų domėjimusi teisine informacija: tie tiriamieji, kurie domisi šio pobūdžio informacija spaudoje ($\chi^2 = 11,936$, $p < 0,01$) ar klausosi šios tematikos radijo laidų ($\chi^2 = 4,356$, $p < 0,05$), palyginti su nesidominčiais teisine informacija, daug dažniau išreiškė norą būti visuomeniniais teisėjais. Taip pat nustatyta tendencija, kad besidomintys teisine informacija internete ar žiūrintys teisinio pobūdžio televizijos laidas, palyginti su tais, kurie tokio pobūdžio informacija nesidomi, taip pat dažniau išreiškė norą būti visuomeniniais teisėjais (nors šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi).

Išvados

1. 2015 metų rezultatai, palyginti su 2012 metų, rodo, kad teismo posėdžiuose dalyvavę tiriamieji yra labiau įsipareigoję paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams, palankiau vertina tiek policijos pareigūnų, tiek teisėjų elgesį (kaip ir ankstesnio tyrimo metu teisėjų elgesys, palyginti su policijos pareigūnų, vertinamas kaip labiau teisingas), o jų požiūris į įstatymus ir teisėsaugos pareigūnus per pastaruosius metus keitėsi teigiamai ir yra labiau teigiamas nei neigiamas.
2. Tiriamieji, kurie 2015 metais dalyvavo tiek bendrosios kompetencijos, tiek ir specializuotuose teismuose, palyginti su 2012 metų tyrimo dalyviais, palankiau vertino policijos pareigūnų ir teisėjų elgesį.

3. Nuo 2012 iki 2015 metų pagerėjo visų skirtingo išsilavinimo tiriamųjų grupių vertinimai (kai kurie iš jų – statistiškai reikšmingai): tiek vidurinį, tiek nebaigtą aukštąjį / aukštesnįjį / profesinį arba aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys 2015 metais, palyginti su 2012 metais, buvo linkę labiau paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams, labiau pasitikėjo teisėsaugos institucijomis, palankiau vertino policijos pareigūnų ir teisėjų elgesį, taip pat išreiškė palankesnę požiūrį į teisėsaugos institucijas ir pareigūnus.
4. Palyginus 2012 ir 2015 metų tyrimų rezultatus nustatyta, kad skirtingas teisinės žinias turinčių tiriamųjų požiūris į įstatymus ir teisėsaugos institucijas, taip pat teisėsaugos pareigūnų elgesio vertinimas pagerėjo (kai kada – statistiškai reikšmingai). Kita vertus, tiek 2012, tiek ir 2015 metais tiriamieji, studijavusieji (-uojantys) teisę (palyginti su tais, kurie išklausė tik tam tikras teisinės disciplinas ar kurie neišklausė jokių teisinių disciplinų) labiau įsipareigoja paklusti įstatymams ir teisėsaugos pareigūnams, mano, kad teisėjų elgesys labiau atitinka procedūrinio teisingumo reikalavimus, taip pat išreiškia gerokai palankesnę požiūrį į įstatymus ir teisėsaugos pareigūnus.
5. 2015 ir 2012 metais tiriamieji, vertindami konkretaus teismo patalpas, išreiškė gana pozityvią ir panašią nuomonę, tačiau 2015 metais, palyginti su 2012 metais, tiriamieji palankiau vertino tiek konkretaus teisėjo, tiek teismo darbuotojų elgesį.
6. 2015 metais, palyginti su 2012 metais, daug daugiau tiriamųjų nurodė, kad teismų darbas pagerėjo (2015 m. tokių tiriamųjų buvo 59 proc., o 2012 m. – 41,4 proc.).
7. 2015 metais, palyginti su 2012 metais, daug daugiau tiriamųjų, dalyvavusių įvairių teismų posėdžiuose, nurodė, kad jie daugiau ar mažiau pasitiki teismais (2015 m. tokių tiriamųjų buvo 87,4 proc., o 2012 m. – 75,3 proc.), taip pat daug mažiau tiriamųjų pažymėjo, kad jie daugiau ar mažiau nepasitiki teismais (2015 m. tokių tiriamųjų buvo 6,3 proc., o 2012 m. – 14 proc.).
8. Vertinant visuomeninių teisėjų dalyvavimą nagrinėjant bylą, tiek 2015 metų, tiek 2012 metų rezultatai buvo panašūs: a) du trečdaliai tiriamųjų išreiškė norą, kad jų bylą nagrinėtų teisėjas profesionalas ir visuomeniniai teisėjai (atitinkamai 66 proc. ir 65,6 proc. tiriamųjų); b) beveik du trečdaliai tiriamųjų nurodė, kad jie labiau pasitikėtų teismo priimtu sprendimu, jeigu nagrinėjant bylą dalyvautų visuomeniniai teisėjai (atitinkamai 65 proc. ir 60,6 proc. tiriamųjų); c) tačiau tik daugiau kaip ketvirtadalis tiriamųjų pažymėjo, kad jie patys norėtų būti visuomeniniu teisėju (atitinkamai 29 proc. ir 27,9 proc. tiriamųjų).

LITERATŪRA

1. BENESH, S. C. Understanding public confidence in American courts. *The Journal of Politics*, 2006, Vol. 68, p. 697–707.
2. BUCKLER, K.; CULLEN, F. T.; UNNEVER, J. D. Citizen assessment of local criminal courts: Does fairness matter? *Journal of Criminal Justice*, 2007, Vol. 35, p. 524–536.
3. DOBRYNINAS, A., et al. *Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai*: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
4. GERBER, T. P.; MENDELSON, S. E. Public experiences of police violence and corruption in contemporary Russia: A case of predatory policing? *Law & Society Review*, 2008, Vol. 42, p. 1–43.
5. GREENE, C., et al. Punishing processes in youth court: Procedural justice, court atmosphere and youths' views of the legitimacy of the justice system. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 2010, Vol. 52, p. 527–544.
6. JACKSON, J., et al. Why do people comply with the law? *British Journal of Criminology*, 2012, Vol. 52 (6), p. 1051–1071.
7. JUSTICKIS, V.; VALICKAS, G. *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje*: monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.
8. LONGAZEL, J. G.; PARKER, L. S.; SUN, I. Y. Experiencing court, experiencing race: Perceived procedural injustice among court users. *Race and Justice*, 2011, Vol. 1 (2), p. 202–227.
9. MURPHY, K.; TYLER, T. R.; CURTIS, A. Nurturing regulatory compliance: Is procedural justice effective when people question the legitimacy of the law? *Regulation and Governance*, 2009, Vol. 3, p. 1–26.

10. ROBERTS, J. V. Public confidence in criminal justice in Canada: A comparative and contextual analysis. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 2007, Vol. 49, p. 153–184.
11. SHAW, G. M.; BRANNAN, K. E. The polls – trends confidence in law enforcement. *Public Opinion Quarterly*, 2009, Vol. 73, p. 199–220.
12. SPROTT, J. B.; GREENE, C. Trust and confidence in the courts: Does the quality of treatment young offenders receive affect their views of the courts? *Crime & Delinquency*, 2010, Vol. 56 (2), p. 269–289.
13. SUN, I. Y.; WU, Y. Citizens' perceptions of the courts: The impact of race, gender, and recent experience. *Journal of Criminal Justice*, 2006, Vol. 34, p. 457–467.
14. TYLER, T. R. Procedural justice and the courts. *Court Review*, 2007–2008, Vol. 44 (1–2), p. 26–31.
15. TYLER, T. R. Does the American public accept the rule of law? The findings of psychological research on deference to authority. *DePaul Law Review*, 2007, Vol. 56, p. 661–694.
16. TYLER, T.R. *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University press, 2006.
17. TYLER, T. R. Public trust and confidence in legal authorities: What do majority and minority group members want from the law and legal institutions? *Behavioral Sciences and the Law*, 2001, Vol. 19, p. 215–235.
18. TYLER, T. R., HUO, Y. J. *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts*. New York: Russell Sage Foundation, 2002.
19. TYLER, T. R.; JACKSON, J. Popular legitimacy and the exercise of legal authority motivating compliance cooperation and engagement. *Psychology, Public Policy, and Law*, 2014, Vol. 20 (1), p. 78–95.
20. VALICKAS, G., et al. *Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas teisės saugos pareigūnais bei institucijomis*: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.
21. VALICKAS, G.; VANAGAITĖ K. Teismo posėdžio dalyvių įstatymų, teisės saugos institucijų ir pareigūnų elgesio vertinimai. *Teisė*, 2013, t. 88, p. 53–72.
22. VAN DE WALLE, S. Confidence in the criminal justice system: Does experience count? *British Journal of Criminology*, 2009, Vol. 49 (3), p. 384–398.
23. VILEIKIENĖ, E. Lietuvos gyventojų nuomonė apie teisės saugą ir teismus, 2015 [interaktyvus. Žiūrėta 2017 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Gyventoju_nuomone_20150305.pdf>.
24. WALES, H. W.; HIDAY, V. A.; RAY, B. Procedural justice and mental health court judge's role in reducing recidivism. *International Journal of Law and Psychiatry*, 2010, Vol. 33 (4), p. 265–271.

TRIAL PARTICIPANTS' ASSESSMENT OF LAW ENFORCEMENT INSTITUTIONS AND OFFICERS' BEHAVIOUR: THE DATA OF 2012 AND 2015 YEAR STUDIES

Gintautas Valickas
Kristina Vanagaitė

S u m m a r y

The article analyses how the participants of the hearings of various Lithuanian courts (courts of general and special jurisdiction, district and regional courts) assess law enforcement institutions, their own commitment to obey the law and law enforcement officers, the behaviour of relevant officers, court premises and the staff (excluding judges), as well as proposed modifications in the judicial system. The participants completed the set of questionnaires previously developed by us (eg. “People’s attitude towards law, law enforcement institutions, and officers”). The obtained results have shown that trial participants have trust in law enforcement institutions, they tend to obey the law and to comply with a request of law enforcement officers, and they evaluate the behaviour of judges and other staff of courts as more or less compatible to the requirements of the procedural justice, etc. Furthermore, 59 % of the questioned subjects indicated that the work of our national courts has improved in recent years, 87,4 % have trust in the national courts, to a higher or lesser degree; 66 % would prefer their case to be heard by a professional judge and public judges. It should be added, that evaluations of our subjects were related with age, education, legal knowledge, as well as the type of court (eg. courts of general or special jurisdiction), and specific features of a certain case (eg. criminal or civil case). Comparison of the data of 2012 (n = 397) and 2015 (n = 289) year studies in many cases revealed positive changes of participants’ evaluations.

Įteikta 2017 m. vasario 14 d.
Priimta publikuoti 2017 m. vasario 23 d.